

MAHALLIY DAVLAT HOKIMIYATI VAKILLIK ORGANLARI SHAKLLANISHIDA SIYOSIY PARTIYALAR ISHTIROKINING KONSTITUTSIYAVIY-HUQUQIY ASOSLARI

MIRZAYUSUPOV SHOXRUH
IIV SURXONDARYO AKADEMIK
LITSEYI HUQUQSHUNOSLIK
FANI O'QITUVCHISI

Mamlakatimizda mahalliy vakillik organlaridagi partiya guruhlarining mahalliy ijro hokimiyati organlari hamda hududlardagi boshqa mansabdor shaxslar faoliyati ustidan samarali deputatlik nazoratining o'rnatilishi masalasi ham bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biriga aylanganligini ta'kidlash lozim. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev haqli ravishda e'tirof etganidek, "Biz yurtimizda ko'ppartiyaviylik tizimini mustahkamlab, iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarda partiyalarning rolini oshirishga ko'maklashamiz. Kachonki siyosiy partiyalarning faolligi oshib, parlament faoliyati doirasida ular o'rtasida sog'lom raqobat va bahs-munozara muhiti shakllansa, shundagina vakillik hokimiyati organlari ham samarali faoliyat ko'rsatadi. Buni hayotning o'zi hammamizga har kuni ko'rsatyapti. Agar rahbarlarimiz xalq vakillari bilan maslahat qilib ish tutsa, xato kam bo'ladi. Shuning uchun vakillik hokimiyati organlari ishi samarali bo'lishida partiyalarimiz faolligini oshirishimiz shart. Xalq deputatlari mahalliy kengashlarida partiya guruhlarining vakolati va rolini oshirish, ayniqsa, ijro hokimiyati organlari faoliyatini nazorat qilish borasidagi ta'sirini yanada kuchaytirish zarur"¹. Shu bois mahalliy davlat hokimiyati vakillik organlari faoliyatida siyosiy partiyalar ishtirokining tashkiliy-huquqiy asoslarini takomillashtirish zarurati yuzaga kelmoqda.

S.Berdikulovning fikricha, O'zbekistonda ko'ppartiyaviylik tizimining milliy modelini shakllantirish bo'yicha qonunchilik shart-sharoitlari "yakka partiya

¹ Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni kat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. " Toshkent: O'zbekiston NMIU, 2017. " B.44.

hukmron boʻlgan ijtimoiy-siyosiy tizimdan haqiqiy koʻppartiyaviylik tizimiga, mafkuraviy monopolizmdan siyosiy plyuralizmga (koʻpfikrlilik) oʻtish vazifasi amalda taʼminlandi².

Siyosiy islohotlar jadal surʼatlar bilan rivojlanayotgan bugungi kunda mamlakatimizda davlat hokimiyatining vakillik organlarida siyosiy partiyalarning ishtirokiga oid tashkiliy-huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish masalalari nafaqat amaliyotchilar, balki ijtimoiy fanlarning turli yoʻnalishlari boʻyicha ilmiy izlanishlar olib borayotgan olimlarning diqqat markazida turibdi. Ushbu qiziqishni yurtimizda oxirgi yillarda amalga oshirilayotgan siyosiy-huquqiy islohotlarning dinamikasi bilan tavsiflash mumkin.

Mamlakatimizda siyosiy tizimning isloh qilinishi saylab qoʻyiladigan davlat hokimiyati organlarini shakllantirish bilan bogʻliq tashkiliy-huquqiy mexanizmlarni tubdan qayta koʻrib chiqish zaruratini keltirib chiqardi. Soʻnggi yillar davomida siyosiy partiyalarning davlat va jamiyat ishlarida ishtirok etishi masalasiga yetarlicha eʼtibor qaratilmasdan kelingan edi. Shu bois mamlakatimizda formal emas, balki haqiqiy maʼnoda faoliyat yuritadigan koʻppartiyaviylik tizimining shakllanayotganligi ushbu jarayonni samarali va mukammal huquqiy asoslar bilan taʼminlashni taqozo qilayotganligi barchaga maʼlum boʻldi. Natijada siyosiy partiyalar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlarni jiddiy tarzda inventarizatsiyadan oʻtkazish, mavjud boʻshliq va kolliziyalarni bartaraf etish zarurati yuzaga keldi.

A.Maxmudov mahalliy Kengashlarning faoliyatiga oid normativ-huquqiy baza tizimli ravishda rivojlanib borayotganligini koʻrsatib oʻtish barobarida, bu boradagi asosiy tendensiyalar sifatida quyidagilar belgilanganligini qayd etadi: birinchidan, mahalliy davlat hokimiyati organlarining ijtimoiy-iqtisodiy sohadagi, xususan, budjet-moliya munosabatlari sohasidagi nazorat funksiyalari bosqichma-bosqich kengaytirildi; ikkinchidan, mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlarini shakllantirish

² Berdikulov S.N. Oʻzbekistonda koʻppartiyaviylik milliy modelini rivojlantirish istiqbollari: Oʻquv qoʻllanma / Masʼul muharrir: falsafa fanlari doktori, professor Mamadaliev Sh.O. □ T.: Oʻzbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2016. □ 108 b.

masalalarini hal etishda, ular faoliyatini nazorat qilishda xalq deputatlari Kengashlarining roli va oʻrni kuchaytirildi; uchinchidan, mahalliy Kengashlarga huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyati ustidan nazorat olib borish vakolati berildi; toʻrtinchidan, xalq deputatlari Kengashlari nazorat faoliyatini amalga oshirishda siyosiy partiyalar, ularning Kengashlardagi guruhlarining roli va faolligi, vakolatlari kengaytirildi³.

Oʻzbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi mahalliy davlat hokimiyatining asoslarini belgilab bergan. Konstitutsiyaning XXI bobida (99 - 104-moddalar) viloyat, tuman va shaharlarda hokim boshchilik qiladigan xalq deputatlari Kengashlari hokimiyatning vakillik organlari boʻlib, ular davlat va fuqarolarning manfaatlarini koʻzlab oʻz vakolatlariga taalluqli masalalarni hal etishi, mahalliy hokimiyat organlari ixtiyoriga kiradigan masalalar, ularning vakolat muddati, hisobdorligi, mansabdor shaxslarning lavozimga qoʻyilishi, javobgarligiga oid normalar oʻz ifodasini topdi⁴.

1992 yilning 4 yanvarida Oʻzbekiston Respublikasining mahalliy hokimiyat idoralarini qayta tashkil etish toʻgʻrisida Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy qonuni kuchga kirdi. Aynan shu qonun asosida mahalliy davlat hokimiyatining ikki mustaqil vakillik va ijroiya organlari joriy qilindi. 1993 yil 2 sentabrda Oʻzbekiston Respublikasining Mahalliy davlat hokimiyati toʻgʻrisida Qonuni qabul qilindi. Ushbu Qonunning qabul qilinishi mahalliy vakillik va ijroiya hokimiyati organlarining tizimi, tuzilishi, vakolatlari, vazifalari, tashkiliy, iqtisodiy va moliyaviy faoliyat shakllari, joylarda qonuniylikni taʼminlashda ularning oʻzaro huquqiy munosabatlarini belgilab berdi.

Ushbu Qonunning 1-moddasiga asosan, viloyatlar, tumanlar va shaharlarda (tumanga boʻysunadigan shaharlardan, shuningdek shaharlar tarkibiga kiruvchi tumanlardan tashqari) xalq deputatlari Kengashlari davlat hokimiyatining vakillik organlaridir.

³ Maxmudov A.A. Oʻzbekiston Respublikasida mahalliy vakillik organlarining nazorat faoliyatini takomillashtirish. Yuridik fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD) ... dissertatsiyasi avtoreferati. T.: DBA, 2019. B.13-14.

⁴ Oʻzbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. T.: Oʻzbekiston, 2018. 80 b.

Viloyat, tuman, shahar hokimi viloyat, tuman va shaharning oliy mansabdor shaxsi boʻlib, ayni bir vaqtda tegishli hududdagi vakillik va ijroiya hokimiyatini boshqaradi⁵.

Mahalliy davlat hokimiyati vakillik organlarini saylash tartibi 1994 yil 5 mayda qabul qilingan “Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylov toʻgʻrisida”gi Qonun bilan tartibga solinadi. Bu Qonunga asosan mahalliy vakillik organlarining hamma boʻgʻinlari saylov yoʻli bilan tashkil qilinadi. Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar kengashlariga saylovni tartibga soluvchi qonun, avvalgi qonunlardan farqli ravishda, koʻpgina yangi holatlarni joriy etdi.

“Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylov toʻgʻrisida”gi Qonundan keyin mahalliy vakillik hokimiyati organlari, xususan, siyosiy partiyalarning saylanadigan deputatlarining huquqiy holatini belgilashga qaratilgan bir qator qonunlar qabul qilindi. Xususan, 1995 yil 6 maydagi Oʻzbekiston Respublikasida deputatlarning maqomi toʻgʻrisida⁶gi va 1996 yil 26 apreldagi Oʻzbekiston Respublikasida deputatni chaqirib olish tartibi toʻgʻrisida⁷gi qonunlar shular jumlasidandir.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 1996 yil 26 noyabrdagi OʻTumanga boʻysunuvchi shaharlar hokimliklari boshqaruv organlarining tuzilmasini takomillashtirish toʻgʻrisida⁸gi PF-1651-son Farmoniga koʻra tumanga boʻysunuvchi shaharlar hokimliklarining apparatlari tugatilib, ularning vazifalarini bajarish tegishli tuman hokimliklariga topshirildi.

2008 yilning 1 yanvaridan eʼtiboran Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 93-moddasining 15-bandiga va 102-moddasiga kiritilgan oʻzgartish va qoʻshimchalar, shuningdek Oʻzbekiston Respublikasining Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizasiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish toʻgʻrisida⁹gi Konstitutsiyaviy qonuni kuchga kirganidan soʻng mahalliy davlat hokimiyati organlariga rahbarlikni amalga

⁵ Oʻzbekiston Respublikasining Mahalliy davlat hokimiyati toʻgʻrisida⁶gi Qonuni // Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Kengashining axborotnomasi, 1993. № 9, 320-modda; Qonun hujjatlari maʼlumotlari milliy bazasi – www.lex.uz, 09.01.2019., 03/19/512/2435-son.

oshiruvchi hokimlar, shuningdek xalq deputatlari Kengashlari mas'uliyati yanada kuchaydi. Ushbu Qonun amaldagi qonunchilikka jiddiy o'zgartishlar kiritishning huquqiy asosi bo'lib xizmat qildi. Mazkur Qonunning 6 va 7-moddalariga asosan O'zbekistonda yangi institutlar, ya'ni hokim vazifasini bajaruvchi, partiya guruhlari bilan maslahatlashuv, xalq deputatlari Kengashlarini tarqatib yuborish, shuningdek partiya guruhlari viloyat va Toshkent shahar hokimi lavozimiga tasdiqlangan shaxslarning qoniqarsiz faoliyati to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga asoslangan xulosalar taqdim etish (hokim iste'fosini talab qilish) institutlari shakllandi⁶.

2014 yil 16 apreldagi O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining ayrim moddalariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi Konstitutsiyaviy qonunining 1-moddasi 5-bandiga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 103-moddasi quyidagi mazmundagi ikkinchi qism bilan to'ldirildi: "Viloyat, tuman va shahar hokimi tegishli xalq deputatlari Kengashiga viloyat, tuman, shahar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining eng muhim va dolzarb masalalari yuzasidan hisobotlar taqdim etadi, ular bo'yicha xalq deputatlari Kengashi tomonidan tegishli qarorlar qabul qilinadi"⁷.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 22 fevraldagi "Hududlarni kompleks rivojlantirishni ta'minlashda mahalliy davlat boshqaruvi organlari faoliyatini takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ#2495-son qarori asosida Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, viloyatlar, shu jumladan, Toshkent shahar hokimliklarida davlat boshqaruvi ishlarining samaradorligini yanada oshirish maqsadida hokimning Ma'muriy masalalar, huquqni muhofaza qilish organlari faoliyatini muvofiqlashtirish, o'zini o'zi boshqarish organlari va yoshlar siyosati bo'yicha birinchi o'rinbosari lavozimi joriy etildi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil

⁶ O'zbekiston Respublikasining "Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish to'g'risida"gi Konstitutsiyaviy qonuni.

⁷ O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2014, - № 16, 176-modda.

27 apreldagi 123-son qarori bilan esa xizmat vazifalari namunaviy nizomda tasdiqlab berildi.

2016 yilning 22 dekabrda esa O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Mahalliy ijroiya hokimiyati organlari faoliyatini yanada takomillashtirish to'g'risidagi PQ-2691-son qarori qabul qilinib, tuman hokimligida alohida yoshlar siyosati, ijtimoiy rivojlantirish va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha o'rinbosar lavozimi tashkil etildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-son Farmoniga asosan 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi qabul qilindi. Ushbu Harakatlar strategiyasida 2017 yilning III choragida yangi tahrirdagi Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi qonuni loyihasini ishlab chiqish nazarda tutilgan. Ushbu qonun loyihasida quyidagi normalar bo'lishi kerakligi qayd etilgan:

mahalliy davlat hokimiyati organlarining tuzilmasini takomillashtirish va qonunlar ijrosini ta'minlash borasidagi vakolatlarini aniqlashtirish;

viloyat, tuman, shahar hokimlarining va boshqa mansabdor shaxslarning o'z faoliyati yuzasidan tegishli hududdagi aholi oldida hisobot berish va hisobotga oid ma'lumotlarni ommaviy axborot vositalarida yoritib borish tartibini joriy etish;

xalq deputatlari Kengashlari tomonidan mahalliy ijroiya hokimiyati organlari faoliyati ustidan deputatlik nazoratini amalga oshirish shakllari va mexanizmlarini aniqlashtirish;

xalq deputatlari Kengashlarining faoliyatini tashkiliy va texnik jihatdan ta'minlaydigan ijrochi kotiblar lavozimini ta'xis etish⁸.

Siyosiy partiyalar va ularning mahalliy davlat vakillik organlarida faol ishtirokini ta'minlashga qaratilgan qonunchilik tizimi yaratilganligiga qaramasdan, qonunchilik va amaliyotda bir qator muammolar mavjud ekanligini qayd etish joiz. Xususan, siyosiy partiyalar to'g'risidagi ayrim qonun hujjatlaridagi normalarning hozirgi kun talablariga javob bermasligi va yangi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishni qamrab

⁸ O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017, - № 6, 70-modda.

ola olmasligi kabilar shular jumlasidandir⁹. Siyosiy partiyalar vakolatlarining torligi hamda siyosiy partiyalarning jamiyatdagi mavjud muammolarni partiya tomonidan tavsiya etilgan hamda saylovlarda mahalliy Kengash va Oliy Majlis Qonunchilik palatasida o'qin olgan deputatlar orqali hal etish mexanizmlari yetarlicha yo'lga qo'yilmagan. O'zbekiston Respublikasining "Siyosiy partiyalar to'g'risida"gi Qonunida siyosiy partiyalarning huquqlari sifatida saylab qo'yiladigan davlat organlaridagi o'z vakillari orqali tegishli qarorlarni tayyorlashda ishtirok etish kabi tashkiliy tuzdagi vakolatlari belgilangan. Bundan tashqari, mahalliy kengashlarning vakolatlari ijroiya organlaridan ajratilmaganligi, ularning qonunchilik faoliyatini amalga oshirish o'rniga qonunlarni ijro etish bilan shug'ullanishiga olib kelmoqda va bu esa, o'z navbatida, hokimiyat vakolatlarining bo'linish prinsipiga zid hisoblanadi.

Shu bilan birga, xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlarining to'g'ridan-to'g'ri qonunchilik tashabbusi vakolatlariga ega emasligi, ularning mahalliy miqyosdagi muammolarni hal qilish bo'yicha vazifalarini to'laqonli amalga oshirishlariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda va siyosiy partiyalarning faolligini faqatgina Oliy Majlis Qonunchilik palatasi doirasida kuzatib kelmoqdamiz.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasida mahalliy davlat hokimiyati vakillik organlari shakllanishida siyosiy partiyalar ishtirokini mustahkamlashga oid konstitutsiyaviy-huquqiy asoslardagi qoidalar mamlakatda ijtimoiy, siyosiy faollikni yanada oshirishga, davlat hokimiyati organlari va mansabdor shaxslar faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini o'rnatishga qaratilgan. Ayni paytda partiyalarning fuqarolar siyosiy-huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish, qabul qilingan qonunlarning ijrosi ustidan samarali monitoringni tashkil qilish, amaldagi hukumatning faoliyatini nazorat qilish va muqobil qarorlar ishlab chiqish, mahalliy hokimiyat organlariga ta'sir o'tkazish masalalariga oid huquqiy asoslarni takomillashtirish bugungi kunda huquq ijodkori oldida turgan dolzarb vazifa hisoblanadi.

⁹ Izoh: "Siyosiy partiyalar to'g'risida"gi Qonunning 1996 yilda qabul qilinganligi.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yoʻlimizni katʻiyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga koʻtaramiz. □ Toshkent: Oʻzbekiston NMIU, 2017. □ B.44.
2. Berdikulov S.N. Oʻzbekistonda koʻppartiyaviylik milliy modelini rivojlantirish istiqbollari: Oʻquv qoʻllanma / Masʼul muharrir: falsafa fanlari doktori, professor Mamadaliev Sh.O. □ T.: Oʻzbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2016. □ 108 b.
3. Maxmudov A.A. Oʻzbekiston Respublikasida mahalliy vakillik organlarining nazorat faoliyatini takomillashtirish. Yuridik fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD) ... dissertatsiyasi avtoreferati. □ T.: DBA, 2019. – B.13–14.
4. Oʻzbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: Oʻzbekiston, 2018. – 80 b.
5. Oʻzbekiston Respublikasining “Mahalliy davlat hokimiyati toʻgʻrisida”gi Qonuni // Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Kengashining axborotnomasi, 1993. № 9, 320-modda; Qonun hujjatlari maʼlumotlari milliy bazasi □ www.lex.uz, 09.01.2019., 03/19/512/2435-son.
6. Oʻzbekiston Respublikasining □ Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizasiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish toʻgʻrisida □ gi Konstitutsiyaviy qonuni.
7. Oʻzbekiston Respublikasi qonun hujjatlari toʻplami, 2014, - № 16, 176-modda.
8. Oʻzbekiston Respublikasi qonun hujjatlari toʻplami, 2017, - № 6, 70-modda.
9. Izoh: “Siyosiy partiyalar toʻgʻrisida”gi Qonunning 1996 yilda qabul qilinganligi.